

Cărți și biblioteci în protopopiatul Reghin la început de secol XX

Beatrice Doboczi

Studiul de față își propune să pună în valoare o parte din informațiile referitoare la biblioteci, cărți și lectură, obținute din documentele păstrate în fondul arhivistic **Protopopiatul ortodox Reghin**¹. Cercetând fondul amintit, cu precădere documentele create în anii 1867-1916, am constatat că tagma preoțească, de la protopop la preoții din satele aparținătoare protopopiatului reghinean s-au implicat, mai mult sau mai puțin, în acțiuni menite convingerii țăranilor noștri că știința de carte și lectura sunt benefice atât pentru ei cât și pentru copiii lor.

Despre biblioteci în sensul dat de noi astăzi, cea mai veche informație am găsit-o într-o circulară protopopească din anul 1875², prin care se convoca sinodul protopopesesc și se comunica celor interesați problemele ce urmau a fi discutate, între care și cea privind înființarea unei biblioteci tractuale. Până în anii de început ai secolului XX nu am mai găsit alte informații privind această instituție, ceea ce nu exclude posibilitatea descoperirii lor în viitor. În rapoartele de activitate întocmite de protopopii reghineni după 1900 problema bibliotecii protopopești revine aproape în fiecare an. Astfel, în raportul de activitate pe anul 1904³, prezentat sinodului protopopesesc la începutul anului 1905, protopopul Galaction Șagău precizează că biblioteca de la sediul protopopiatului a ajuns la un număr de 120 de tomuri, cea mai mare parte dintre ele fiind "*compactate*". Nu se oferă alte date privind genul acestor cărți sau dacă cineva le citea. Numărul acestora a rămas constant în anii următori, așa cum rezultă din rapoartele de activitate din 1906⁴, 1910⁵, 1913⁶ și 1914.⁷

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Mureș, **Protopopiatul ortodox-român Reghin**, inv. 848.

² **Idem**, dosar 28, f. 49.

³ **Ibidem**, dosar 57, f. 15-18.

⁴ **Ibidem**, dosar 59, f. 25-26.

⁵ **Ibidem**, dosar 62, f. 23-24.

⁶ **Ibidem**, dosar 65, f. 75-80.

⁷ **Ibidem**, dosar 66, f. 267-278.

În raportul privind activitatea protopopiatului pe 1906⁸ se face precizarea că existau câteva biblioteci școlare, cu un total de 314 volume, fără alte amănunte referitoare la localitățile în care acestea funcționau, ce fel de cărți ofereau cititorilor sau cine erau aceștia. Informațiile privind situația bibliotecilor școlare lipsesc pentru anii imediat următori.

Protopopul Vasile Duma, succesorul părintelui-protopop Galaction Șagău, prezentând raportul de activitate pe 1912⁹ în fața sinodului convocat la începutul anului 1913, abordează problema bibliotecilor existente în protopopiat. Referindu-se la biblioteca tractuală, constată cu amărăciune că este *“necercetată de nime”*, deci nici măcar de preoți. Luând în discuție situația din parohii, precizează că s-au înființat biblioteci în Deda, Filea, Ibănești, Jabenîța și Săcalul de Pădure. Dintre acestea se distinge cea din Săcalul de Pădure care deținea un fond de carte de 3-400 de volume. Celelalte biblioteci funcționau doar cu numele, pentru că *“nu putem vorbi de cărți”*. Concluzia protopopului merită citată: *“E timpul să ne interesăm și de acest mijloc de înaintare în cultură (biblioteca – n.n.B.D.) a poporului și să lăsăm la o parte indolența păcătoasă”*.

În anul următor, același protopop va raporta¹⁰ sinodului care era situația bibliotecilor de pe teritoriul protopopiatului Reghin în 1913. După ce menționează că biblioteca tractului are același număr constant de volume (120), comunică celor prezenți la adunarea sinodală că la conferința preoțească s-a luat hotărârea ca fiecare preot să contribuie cu 3 cor. pentru aceasta. În continuarea raportului se dau mai multe informații despre bibliotecile parohiale și chiar despre fondul de carte deținut de unele dintre ele. Funcționau biblioteci pe lângă parohiile din Deda, Dumbrava (42 vol.), Filea (86 vol.), Hodac (186 vol.), Ibănești, Toplița (25 vol.), Idicel-sat (30 vol.), Potoc¹¹ (29 vol.), Săcalul de Pădure (430 vol.) și Jabenîța. Se observă ușor că numărul bibliotecilor crescuse la nivel de protopopiat de la cinci la zece, deci se dublase, iar biblioteca cea mai dotată rămânea cea din Săcalul de Pădure. Protopopul făcea importanta precizare că s-au înființat biblioteci școlare în parohia Potoc (73 vol.) și Săcalul de Pădure (150 vol.).

⁸ vezi nota 3.

⁹ vezi nota 5.

¹⁰ vezi nota 6.

¹¹ azi Deleni, jud. Mureș.

De asemenea în câteva comune (nu se precizează care) funcționau biblioteci înființate de despărțământul Astrei.

În același raport se semnalează aspectul pozitiv al răspândirii lecturii în rândul credincioșilor, care și-au făcut abonamente la diferite ziare și reviste. Concluzia se impunea de la sine: era necesară implicarea mai viguroasă a preoților în cultivarea lecturii de cărți și reviste între enoriașii lor, pentru că numai în acest fel bibliotecile existente își împlineau menirea și cărțile de pe rafturile acestora “*nu vor sta colbuite*”.

Despre cărți, biblioteci și interesul pentru lectură în rândul populației ortodoxe de pe văile Mureșului și Gurghiului, date interesante ne-au oferit protocoalele¹² (procesele verbale) încheiate în comunele din protopopiat cu ocazia vizitelor canonice efectuate de protopopul Vasile Duma în cursul anului 1912. Spre deosebire de anii anteriori, protocoalele amintite au fost redactate prin completarea unui chestionar tipizat, cu titlul “*Rezultatul vizitațiunii canonice din anul...*”, având cinci capitole (Biserica, Oficiul parohial, Parohul, Școala și Epitropia), fiecare capitol având mai multe întrebări. La capitolul I, punctul 3 se cereau precizări privind cărțile bisericești existente, starea lor și ce cărți de ritual lipsesc. La capitolul III, punctele 6 și 7 sunt puse, printre altele, și următoarele întrebări: “*Ce ziare cetește parohul?*”, respectiv “*Ce ziare cetesc credincioșii?*” La punctele 12-13 se cer informații despre existența sau inexistența bibliotecii parohiale și dacă “*Cetesc credincioșii cărți din acea bibliotecă*”. Un capitol al chestionarului are ca obiect viața școlară, la punctul 10 întrebările referindu-se la biblioteca școlară: dacă aceasta funcționează, de câte cărți dispune, ce fel de cărți, cine le citește și “*sub a cui priveghiare*”. S-au păstrat până astăzi chestionarele completate pentru 19 localități din protopopiatul Reghin, având statut de parohie-materă sau filie.

Astfel, în Deda¹³ funcționa o bibliotecă parohială, cititorii fiind din rândul tineretului, dar și o bibliotecă școlară cu 30 de cărți. La celelate întrebări privind biblioteca școlară nu se dau răspunsuri.

În biserica din Hodac¹⁴ lipseau Mineele; funcționa biblioteca parohială, având cititori, fără a se preciza cărei categorii sociale sau de vârstă aparțin.

¹² ANDJ Mureș, **Proropopiatul ortodox român Reghin**, dosar 64.

¹³ **Idem**, f. 152-153.

¹⁴ **Ibidem**, f. 146-147.

Pe lângă școală funcționa o bibliotecă al cărei fond de carte cuprindea 175 de cărți (literatură, economie, beletristică), cititorii fiind *“tineri și bărbați”*, sub îndrumarea dascălului din sat.

La Filea¹⁵ biserica avea toate cărțile necesare slujbelor preoțești; funcționa biblioteca parohială, având cititori, la fel și cea școlară, cu 60 de cărți cu conținut literar și didactic, fără a se preciza dacă acestea erau citite de cineva sau nu. Din protocolul încheiat la Ibănești¹⁶, aflăm că biblioteca parohială era *“neînsemnată”*, cititori nu sunt, iar cea școlară nu exista. Lucru pozitiv era acela că biserica era dotată cu toate cărțile necesare, acestea fiind în stare bună.

Parohia Idicel-sat¹⁷ nu avea bibliotecă parohială, nici școlară, însă funcționa o bibliotecă a despărțământului Astrei, frecventată de credincioși. În Idicel-pădure¹⁸ cărțile bisericești erau toate, dar nu funcționa nici o bibliotecă.

Chestionarul completat în Lueriu¹⁹ consemnează lipsa Mineelor din biserică, iar celelalte cărți de tipic erau *“slabe”*, adică într-o stare precară. Nu exista bibliotecă parohială, însă școala avea o bibliotecă dotată cu 60 de cărți de povești și literatură pentru copii, citite de elevi.

Parohia Maerău²⁰ nu avea bibliotecă; la întrebările referitoare la biblioteca școlară și la cărțile din biserică nu s-a răspuns. Nici pentru filia parohiei de mai sus, Disnau²¹ nu avem date despre funcționarea vreunei biblioteci.

Dacă în biserica din Meșterhaza²² erau toate cărțile cerute de cultul ortodox, în localitate nu exista nici o bibliotecă. Aceeași situație era în Mureș-Cueșd²³, Poleți²⁴ și filia acesteia, Răstoșnea²⁵, Potoc²⁶, Rîpa de Jos²⁷, Rîpa de Sus²⁸, Dumbrava²⁹ și Urisiul de Sus³⁰.

¹⁵ **Ibidem**, f. 148-149.

¹⁶ **Ibidem**, f. 144-145.

¹⁷ **Ibidem**, f. 142-143.

¹⁸ **Ibidem**, f. 140-141.

¹⁹ **Ibidem**, f. 136-137.

²⁰ azi Aluniș, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 134-135.

²¹ azi Vălenii de Mureș; **Ibidem**, f. 132-133.

²² azi Stînceni, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 129-131.

²³ azi Pietriș, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 127-128.

²⁴ azi Lunca-Bradului, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 120-121.

²⁵ azi Răstolița, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 118.

²⁶ **Ibidem**, f. 122-123.

În Toplița³¹ funcționa numai bibliotecă școlară, dar nu știm nimic despre numărul de cărți, conținutul lor și dacă era cineva interesat de citirea acestora.

Din motive necunoscute în Jabeșița³² nu s-a completat răspunsul la nici o întrebare din chestionar.

În anul 1907 Consistoriul Arhidiecezan din Sibiu, prin ordinul nr. 11 323 din 16 octombrie³³, a cerut protopopiatelor subordonate să comunice titlurile cărților de rit din bisericile parohiale aflate în jurisdicția proprie. Evidența era necesară pentru a se stabili ce cărți trebuie retipărite. În arhiva documentară a Protopopiatului ortodox Reghin am găsit câteva rapoarte ale preoților-parohi în această problemă. Am selectat doar informațiile mai importante. Astfel, preotul din Hodac, Zaharia Lupu, nu raportează nimic despre cărțile bisericii, dar comunică faptul că are *Noul Testament* și *Îndreptarea Legei*, precizând că acestea sunt “foarte vechi, de 260 ani”³⁴.

Cel mai complet raport privind cărțile bisericești aparține parohului din Maerău, Alexandru Niculescu, raportul purtând dat de 22. 03. 1911.³⁵ Este vorba de o listă a tuturor cărților religioase aflate în bisericile din parohia sa și din filia Disnaeu, cu precizarea anului și a locului tipăririi lor, precum și numele mitropolitului și chiar și al voievodului în timpul cărora cărțile au văzut lumina tiparului. Biserica din Maerău avea 15 cărți ritualice.

²⁷ **Ibidem**, f. 116-117.

²⁸ azi Vătava, jud. Mureș; **Ibidem**, f. 124-125.

²⁹ **Ibidem**, f. 150-151.

³⁰ **Ibidem**, f. 110-111.

³¹ **Ibidem**, f. 112.

³² **Ibidem**, f. 138-139.

³³ ANDJ Mureș, **Protopopiatul ortodox român Reghin**, dosar 59, f. 48.

³⁴ **Idem**, f. 41.

³⁵ ANDJ Mureș, **fond citat**, dosar 63, f. 59.

* Constantin Racoviță, domn al Țării Românești (1763-1764) – cf. **Istoria României în date**, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.

** cf. **Idem**, Alexandru Ipsilanti (1774-1782).

*** cf. **Ibidem**, Alexandru Calimachi (1795-1799).

Nu impresionează atât numărul cât vechimea unora dintre ele. Era vorba, printre altele, de *Dumnezeieștile liturghii ale sfinților*, tipărit la Blaj în 1675, un *Kiriakodromion*, tipărit la Bălgrad în 1699, *Dumnezeieștile Evanghelii* (București, 1723), un *Antologion* din 1757, de la Râmnic, când mitropolit aici era George, un *Penticostariu* datând din vremea voievodului Mihail Rakoviza* (am respectat ortografia celui care a redactat documentul – n.n.B.D.) și a mitropolitului Kir. Jacob, tipărit în 1763, un *Catavasiar* (Blaj, 1777), mitropolit fiind George Maier, un *Triod* din același an, provenit din tipografia bucureșteană, voievod fiind Constantin Nicolae**, iar mitropolit Teofil Delabrit și un *Ceaslov* de la Iași, din 1797, tipărit în vremea domniei lui Alexandru Ioan*** și a mitropolitului Kyr Iacob. Despre două Octoihuri, preotul spune că “*nu să știe de când sunt*”; celelalte cărți datau din secolul XIX și chiar XX, cum era *Apostolul*, tipărit la Sibiu în anul 1900.

În biserica din Disnaeu³⁶ se păstrau nouă cărți, cele mai vechi fiind *Dumnezeieștile liturghii*, din anul 1728, tipărită la București, când mitropolit era Daniil, un *Ceaslov* de Blaj din 1795 și un *Strașnic* tot de Blaj, fără a se preciza anul ci doar că era din vremea împărătesei Maria Tereza (1740-1780). Celelalte cărți de rit datau din secolul XIX, între care un *Minei*, despre care se afirmă că “*este scris cu mâna pe la 1800*” și că “*e tare legibil*” (lizibil – n.n.B.D.), un *Evhologion* (București, 1896) și un *Apostol* (Sibiu, 1851). Menționăm că anii de apariție a unora dintre cărțile trecute în listă au fost notați în grafia chirilică (mulțumesc colegului Peter Moldovan pentru sprijinul acordat în descifrarea cifrelor chirilice), ceea ce se datorează, credem, necunoașterii de către preot a alfabetului chirilic, el copiind cifrele așa cum erau pe filele cărților respective.

Documentul prezentat se constituie într-o dovadă, ce se alătură altora potrivit cărora în Ardeal au pătruns și au circulat cărți tipărite în spațiul extracarpatic necesare bisericilor ortodoxe. Se observă, de asemenea, că în bisericile ortodoxe din Maerău și Disnaeu și, probabil în multe altele, se păstrau și, cu siguranță se foloseau la îndeplinirea funcțiilor preoțești, cărți sfinte tipărite în tipografia greco-catolică din Blaj, concluzia fiind că exista identitate de rit și credință creștină la românii ardeleni, despărțiți, prin nevolnicia vremurilor în două biserici, dar rămași fii ai aceleiași neam.

³⁶ **Idem.**

Se poate afirma, fără teama de a greși, că, la început de secol XX, în comunitățile ortodoxe din Protopopiatul ortodox al Reghinului cărțile cele mai de preț erau cele bisericești. Instituția bibliotecii laice era la început de drum; cu excepția câtorva parohii; creștinii ortodocși în frunte cu preotul-paroh și învățătorul nu erau convingși încă de utilitatea existenței unei biblioteci, pe lângă biserică sau școală, ca o cale spre lumină, o poartă spre lume și un mijloc prin care țaranul român putea să iasă din întunericul neștiinței, aflând adevărul proverbului “*dacă ai carte, ai parte*”.

Livres et bibliothèques dans l'archidiocèse Reghin pendant le XX-ème siècle

Résumé

D'abord de XX-ème siècle, dans les paroisses orthodoxes de l'Archidiocèse Orthodoxe Reghin les bibliothèques laïques étaient très insignifiants. En 1906 existaient quelques bibliothèques scolaires qui avaient un total de 314 livres. En 1912 la plus importante bibliothèque paroissiale était en Săcalul de Pădure, où étaient 300-400 de livres. En l'année suivant dix paroisses orthodoxes avaient bibliothèque. La plus grande bibliothèque était en Săcalul de Pădure; ici les livres étaient au nombre de 430.

En 1913 s'ont fondé les bibliothèques scolaires en Săcalul de Pădure (150 de livres) et en Deleni (73 de livres). Ces livres étaient de littérature, d'économie et d'histoires pour les enfants.

Les plus lues et les plus importantes restaient les livres ecclésiastiques. En 1911 le curé de paroisses orthodoxes Aluniș et Vălenii de Mureș communique les livres existaient dans les deux églises. En l'église de Aluniș étaient 15 livres; les plus anciens étaient de XVII-ème siècle. L'église de Vălenii de Mureș avait neuf livres; le plus ancien était de 1728. Les documents utilisés pour cette étude proviennent parmi le fond documentaire *L'Archidiocèse Orthodoxe Roumaine Reghin*, conservé à l'Archives Nationales – la Direction Départementale Mureș.